

УДК 371.147

Лідія АЙЗІКОВА

викладач кафедри іноземних мов

Миколаївського національного університету

імені В. О. Сухомлинського, м. Миколаїв, Україна

e-mail: laizikova@gmail.com

**ПІДГОТОВКА СТУДЕНТІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ
МОБІЛЬНОСТІ В МУЛЬТИКУЛЬТУРНОМУ СЕРЕДОВИЩІ**

Стаття присвячена аналізу структури поняття професійної комунікативної мобільності та елементів готовності студента-майбутнього фахівця до її реалізації. Автор послідовно розглядає ключові поняття досліджуваної проблеми, визначаючи взаємозв'язок між ними. Виявлено, що у педагогічному та соціологічному контексті мобільність розглядається як інтегративна якість, що формується та розвивається під час практичної, навчальної, соціальної, соціокультурної діяльності людини та надає їй можливість реалізувати свої задатки, здібності, схильності. Професійна мобільність являє собою складне особистісне утворення, яке забезпечує здатність адекватно виконувати свої службові обов'язки, реалізовувати ключові та професійні компетенції, набуті в процесі освіти. Професійна мобільність базується на сформованих ключових компетентностях, які включають уміння здійснювати комунікацію як у широкому, так і вузькому розумінні цього поняття. Міжкультурна комунікативна компетентність визначається як здатність подолати труднощі, що можуть виникнути в процесі взаємодії, і готовність здобувати знання про іншу культурну дійсність.

Ключові слова: мобільність, професійна мобільність, комунікативна мобільність, ключові компетенції, міжкультурна комунікативна компетентність, мультикультурне середовище.

Інтенсифікація демографічних і міграційних процесів, створення багатонаціональних робочих колективів, розширення міжнародної співпраці між суспільними, економічними, політичними організаціями та у сфері виробництва значно розширюють межі міжкультурної взаємодії. Це зумовлює мультикультурність соціального середовища, в якому доводиться функціонувати сучасному фахівцю. Відповідно до Закону України «Про освіту», метою вищої освіти є як професійна та практична підготовка громадян, так і всебічний розвиток особистості, її талантів, здатності до свідомого вибору. Процес формування мобільного фахівця передбачає організацію певного «поля можливостей», освітньо-виховного середовища, життєдіяльності, що орієнтують майбутнього спеціаліста на різноплановість вибору самопрояву, професійного розвитку, адаптованості, прагнення активно діяти в нестандартній ситуації [2, 78]. Тож, формування професійної комунікативної мобільності студентів є одним з провідних завдань вищого закладу освіти, який за сучасних умов являє собою природну модель мультикультурної спільноти.

Теоретичні та прикладні аспекти дослідження поняття мобільності достатньо активно розглядаються в працях українських та зарубіжних учених. Проблема сутності та змістових компонентів мобільності вивчалися в контексті різних наукових галузей: філософії освіти (В. Андрущен-

ко, А. Бермус, І. Бех, В. Новіков), психології (О. Блинова, А. Брушлинський, І. Василенко, Р. Немов, М. Слюсаревський), соціології (І. Бахов, Л. Бевзенко, О. Блинова, С. Вербицька, П. Друкер, Л. Жураковська), економіки (А. Барблан, Е. Герасимова, О. Красовська, І. Лапшина, А. Мокій, І. Смирнова, Л. Сорочкіна), культурології (В. Андрущенко, Л. Губерський, Ч. Какутас, М. Михальченко, Д. Свириденко), педагогіки (М. Ali, С. Вербицька, К. Duoba, Т. Жижко, V. Kumpikaite, N. Maarof, T. Maasum, A. Урсул, Т. Урсул), професійної освіти (Л. Аміров, В. Безрукова, В. Берег, В. Воронкова, С. Гончаренко, Л. Горюнова, І. Дичківська, Е. Зеер, Є. Іванченко, Б. Ігошев, О. Ісак, Є. Іванченко, Н. Кожемякіна, З. Курлянд, О. Савченко, Л. Уманський, Л. Шевченко, М. Яценко). Однак, складна природа явища професійної комунікативної мобільності та комплексний характер процесу підготовки студентів до діяльності в мультикультурному навчальному середовищі до сих пір не були предметом окремого дослідження.

Тож, метою статті є аналіз структури поняття професійної комунікативної мобільності та елементів готовності студента-майбутнього фахівця до її реалізації.

Покроково підходячи до розв'язання поставленого завдання, розглянемо підходи до визначення ключових понять досліджуваної проблеми. За визначенням словника іншомовних слів «мобільність» означає рухомість, готовність до

швидкого виконання завдань [10, 552]. Тож, у педагогічному та соціологічному контексті мобільність розглядається як інтегративна якість, що формується та розвивається під час практичної, навчальної, соціальної, соціокультурної діяльності людини та надає їй можливість реалізувати свої задатки, здібності, схильності, можливості. При цьому розвиваються такі особистісні якості, як здатність спостерігати за власними діями та вчинками, аналізувати та оцінювати їх, проектувати та змінювати свою життєдіяльність [11]. За таких умов мобільність можна розглядати як характеристику особистості, яка піддається формуванню та розвитку в процесі навчання, підготовки до професійної діяльності.

У контексті нашого дослідження, спрямованого на вивчення проблем підготовки студентів університетів до майбутньої професійної діяльності, важливим є розгляд поняття професійної мобільності, адже у Законі України «Про освіту» зазначається, що вища освіта забезпечує фундаментальну наукову, професійну та практичну підготовку, здобуття громадянами освітньо-кваліфікаційних рівнів відповідно до їх покликань, інтересів і здібностей, удосконалення наукової та професійної підготовки, перепідготовки та підвищення їх кваліфікації.

На думку сучасних педагогів, професійна мобільність є складним особистісним утворенням, яке забезпечує здатність адекватно виконувати свої службові обов'язки, реалізовувати ключові та професійні компетенції, набуті в процесі освіти, продуктивно та ефективно працювати, дієво реагувати на мінливі професійні обставини і вирішувати нестандартні професійні завдання, приймати на себе відповідальність за результати своєї праці, займатися постійним особистісним та професійним удосконаленням [6, 160]. Ключова роль компетентної природи професійної мобільності наголошується у трактуванні професійної мобільності як здатності швидко адаптуватися у різних сферах професійної діяльності, що базується на прагненні до самореалізації, самовдосконаленні та сформованих ключових компетентностях [2, 78].

Тому питання впровадження компетентного підходу у професійну підготовку студентів є одним із основних завдань сучасної вищої освіти. Це означає, що результат вищої освіти діагностується як підготовленість випускника ВЗО до здійснення професійної діяльності, володіння ним не лише знаннями, уміннями і навичками зі спеціальності, але й такими особистісними якостями як мотивація до продуктивної діяльності, рівень розвитку інтелекту, ступінь засвоєння культурних та етичних норм.

Тож, більшість дослідників сходяться на думці, що завдання сучасної вищої освіти полягає в тому, щоб не тільки дати професійні знання, а й підготувати фахівця, який глибоко розуміє і знає свою роль у суспільстві, вміє творчо використовувати здобуті знання на практиці, а також вміє працювати з людьми у колективі [12].

Зважаючи на значну кількість вітчизняних досліджень, які розглядають сутність компетентного підходу до професійної освіти, що, у свою чергу, свідчить про актуальність зазначеної проблеми для сучасної освітньої науки та практики, зупинимося на визначеннях, які є важливими в контексті цієї публікації. Компетентнісний підхід передбачає створення умов для оволодіння комплексом компетенцій, які означають потенціал, здатність випускника до виживання і стійкої життєдіяльності в умовах сучасного багатоаспектного соціально-політичного, ринково-економічного, інформаційно і комунікаційно насиченого простору [9]. Він висуває на перше місце формування у студента вміння розв'язувати проблеми, що виникають у пізнавальній, технологічній і психічній діяльності, у сферах правових, професійних, етичних, соціальних, особистих взаємовідносин [7]. Таким чином, важливого значення набуває вміння вирішувати задачі міжособистісних взаємин та здійснення комунікації.

Для кращого розуміння ролі комунікативних компонентів у професійній мобільності звернемося до стратегічних досліджень ключових компетентностей, здійснених провідними міжнародними експертами. Вагомим напрацюванням з розв'язання проблеми визначення та відбору компетентностей має Організація економічного співробітництва та розвитку, фахівці якої, починаючи з 80-х років, збирають і аналізують дані про освіту в різних країнах з позиції результативності та ефективності. За визначенням ОЕСР, поняття ключових компетентностей (key competencies) доцільно застосовувати щодо тих компетентностей, які дають змогу особистості брати ефективну участь у багатьох соціальних сферах і роблять внесок у поліпшення якості суспільства, а також сприяють особистому успіхові в життєдіяльності.

Розглянемо запропоновану експертами ОЕСР класифікацію категорій ключових компетентностей. Визначено три категорії ключових компетентностей: автономна дія, інтерактивне використання засобів, вміння функціонувати в соціально гетерогенних групах.

У межах категорії «автономна дія» ключовими ідеями є розвиток особистості та її автономія стосовно вибору й дії в заданому контексті. Тому до ключових компетентностей віднесена здатність

діяти в широкому контексті означає, що особа усвідомлює, як функціонують різні системи (контексти), які соціальні та міжособистісні взаємини вони включають, як підтримувати та виражати власну позицію в них.

Категорія «інтерактивне використання засобів» передбачає володіння низкою засобів що дають змогу особистості взаємодіяти з навколишнім світом, а саме здатність інтерактивно застосовувати мову, символіку й тексти, яка означає ефективно використання мов і символів у різноманітних формах та ситуаціях для досягнення цілей, розвитку знань та власних можливостей. Це допомагає розуміти світ та брати участь у діалогах, а також ефективно взаємодіяти з оточенням.

У категорію «вміння функціонувати в соціально гетерогенних групах» експерти ОЕСР відносять здатності, які прямо пов'язуються з життям у полікультурному суспільстві: здатність успішно взаємодіяти з іншими, підтримувати і керувати власними взаєминами з оточуючими; здатність співпрацювати, домагаючись спільних цілей; здатність розв'язувати конфлікти, яка дає змогу людині сприймати конфлікти як один з аспектів людських взаємин і наближати себе до їх конструктивного долання [4, 11–13; 5, 12–13].

Таким чином, комунікативні якості, потреба в яких зумовлена необхідністю взаємодіяти з іншими людьми, з об'єктами навколишнього світу і його інформаційними потоками, відшукувати, перетворювати і передавати інформацію, виконувати різні соціальні ролі в групі і колективі, використовувати сучасні телекомунікаційні технології, є обов'язковими елементами готовності студента до професійної мобільності. Усі три категорії ключових компетентностей включають уміння здійснювати комунікацію як у широкому, так і вузькому розумінні цього поняття, причому, зважаючи на міжнародний статус дослідження, йдеться про здійснення міжкультурної комунікації у мультикультурному контексті.

На думку вітчизняних експертів, у широкому розумінні міжкультурна комунікація – це різноманітні форми взаємодії індивідів, груп або організацій, які належать до різних культур. Вирішальним при цьому є питання значущості культурних відмінностей, їх усвідомлення, розуміння і адекватне врахування в процесі комунікації [8]. Головною метою і сенсом будь-якого комунікативного процесу є прагнення бути зрозумілим партнером, що передбачає необхідність максимально повно і точно донести свою інформацію, знання і досвід до співрозмовника [3]. Щодо визначення міжкультурної комунікативної компетентності, ми поділяємо думку О. Байбакової, котра характеризує її

як здатність подолати труднощі і непорозуміння, що можуть виникнути в процесі взаємодії, усвідомлювати помилки інтеракції, бажання і готовність здобувати знання про іншу культурну дійсність і можливість використовувати ці знання для проникнення в іншомовну культуру, встановлювати та підтримувати зв'язок між рідною та іншомовною культурою, критично оцінювати свою культуру, розуміючи специфіку чужої, демонструючи відкритість по відношенню до інших людей, готовність прийняти інші думки і судження, долати етноцентричні установки і упереджене ставлення до представників іншої культури [1]. Послуговуючись аналітичним доробком дослідниці, пропонуємо підхід, при якому міжкультурна компетентність розглядається в двох аспектах:

- 1) як здатність сформувати в собі чужу культурну ідентичність, що передбачає знання мови, цінностей, норм, стан дартів поведінки іншого комунікативного співтовариства. При такому підході засвоєння максимального обсягу інформації та адекватного знання іншої культури є основною метою процесу комунікації. Таке завдання може бути поставлене для досягнення акультурації, аж до повної відмови від рідної культурної приналежності;
- 2) як здатність досягати успіху при контактах з представниками іншої культурної спільноти навіть при недостатньому знанні основних елементів культури своїх партнерів. Саме з цим варіантом міжкультурної компетентності доводиться найчастіше стикатися в практиці комунікації.

Такий двобічний підхід наголошує надзвичайну гнучкість міжкультурної компетентності як характеристики особистості і її тісний зв'язок з іншими компонентами ключових життєвих компетентностей, необхідних сучасній людині як особистості й професіоналу, що потребує реалізації усього комплексу своїх потреб для повноцінної життєдіяльності.

Таким чином, проаналізувавши підходи до аналізу структури професійної комунікативної мобільності, можна зробити висновок про те, що це явище є складним особистісним утворенням, яке забезпечує здатність реалізовувати ключові та професійні компетенції, набуті в процесі освіти, продуктивно та ефективно реагувати на мінливі суспільні та професійні обставини і вирішувати нестандартні професійні завдання, займатися постійним особистісним та професійним удосконаленням. Професійна комунікативна мобільність має очевидну компетентнісну природу, що забезпечує здатність до самореалізації, самовдосконалення та базується на сформованих ключових компетентностях. Безпосереднім середовищем реалізації професійної комунікативної мобільності є

міжкультурна комунікація, що стала невід'ємною характеристикою процесу професійної діяльності сучасного фахівця. Предметом подальших пошуків може бути розробка конкретних методик формування професійної комунікативної мобільності

в процесі викладання дисциплін, що вивчаються студентами вищих закладів освіти, зокрема, іноземної мови як курсу, який має надзвичайний потенціал для розвитку міжкультурної комунікативної компетентності.

Список використаних джерел

1. Байбакова О. О. Формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців соціальної роботи у вищих навчальних закладах США : автореф. дис. ... канд. пед. наук : [спец.] 13.00.04 «Теорія і методика проф. Освіти» / Байбакова Ольга Олександрівна ; Тернопільський нац. пед. ун-т ім. Володимира Гнатюка ; [Ужгородський нац. ун-т]. – Захищена 26.04.2017. Тернопіль, 2017. 20 с.
2. Безпалько О. В. Компоненти професійної мобільності майбутніх соціальних педагогів // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова : зб. наук. праць. – Київ, 2012. Випуск 14. Ч. 2. С. 73-80. (Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка).
3. Галицька М. М. Міжкультурна комунікація та її значення для професійної діяльності майбутніх фахівців // Освітлогічний дискурс. – 2014. – №2(6). – С. 23-32.
4. Нагорна Н. В. Формування у студентів понять компетентності й компетенції // Виховання і культура. 2007. № 1-2 (11-12). С. 266-268.
5. Definition and Selection of Competencies. Country Contribution Process: Summary and Country Reports. OECD. University of Neuchatel October 2001. 279 p.; The Key Competencies in a Knowledge_Based Economy: a First Step Towards Selection, Definition and Description. – March 2002. 26 p., с. 11-13].
6. Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи (Бібліотека з освітньої політики) : колективна монографія / [Бібік Н.М., Ващенко Л.С., Савченко О.Я. та ін.]; заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : «К.І.С.», 2004. – 112 с.
7. Кулінченко О. С. Сутність професійної мобільності як міждисциплінарного поняття // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Психологічні науки. 2017. Вип. 2(3). С. 159-164.
8. Садохин А. Л. Межкультурная компетенция и компетентность в современной коммуникации (Опыт системного анализа) // Общественные науки и современность. № 3. 2008. С. 156-166.
9. Селевко Г. Компетентности и их классификация // Народное образование. 2004. № 4. С. 138-143.
10. Словник іншомовних слів; за ред. О.С. Мельничука. К. : Голов. ред. УРЕАН УРСР, 1974. 775 с.
11. Тернопільська В. І. Мобільність особистості як предмет наукового дослідження // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. 2016. Вип. 20(2). С. 234-243.
12. Ходань, О. Л. Компетентнісний підхід до підготовки майбутніх фахівців у ВНЗ // Науковий вісник Ужгородського університету : Серія: Педагогіка. Соціальна робота / гол. ред. І.В. Козубовська. Ужгород: Говерла, 2013. Вип. 29. С. 232-235.

References

1. Baibakova, O. O. (2018). *Baibakova O. O. Formuvannia mizhkulturnoi kompetentnosti maibutnix fakhivtsiv sotsialnoi roboty u vyshchikh navchalnykh zakladakh SShA [Formation of Intercultural Competence of Future Social Workers in US Higher Educational Institutions]. Extended abstract of candidate's thesis. Ternopil, 20 p. [in Ukrainian].*
2. Bezpalko, O. V. (2012). *Komponenty profesiinoi mobilnosti maibutnix sotsialnykh pedahohiv [Components of Professional Mobility of Future Social Teachers]. Naukovyj chasopys NPU imeni M.P. Dragomanova : zb. nauk. Pracj [Scientific journal of M.P. Dragomanov NPU: collection of scientific works]. Kyiv, vol. 14 (2), pp. 73-78. [in Ukrainian].*
3. Halytska, M. M. (2014). *Mizhkulturna komunikatsiia ta yii znachennia dlia profesiinoi diialnosti maibutnix fakhivtsiv [Intercultural communication and its importance for the professional activity of future specialists]. Osvitologichnyj dyskurs [Educational discourse], vol. 2 (6), pp. 23-32. [in Ukrainian].*
4. Nahorna, N. V. (2007). *Formuvannia u studentiv poniat kompetentnosti y kompetentsii [Formation of concepts of competences and competencies in students]. Vykhovannia i kultura [Education and culture], vol. 1-2 (6), pp. 266-268. [in Ukrainian].*
5. Definition and Selection of Competencies. Country Contribution Process: Summary and Country Reports. OECD. – University of Neuchatel – October 2001. – 279 p.; The Key Competencies in a Knowledge_Based Economy: a First Step Towards Selection, Definition and Description. – March 2002. – 26 p., с. 11-13].
6. Ovcharuk, O.V. (ed.) (2004). *Kompetentnisnyi pidkhid u suchasni osviti : svitovyi dosvid ta ukrainski perspektyvy (Biblioteka z osvitnoi polityky) : kolektyvna monohrafiia [Competence approach in modern education : international experience and Ukrainian prospects (Library of educational policy) : Monography]. Kyiv: «K.I.C.», 112 p. [in Ukrainian].*
7. Kulichenko, O. S. (2017). *Sutnist profesiinoi mobilnosti yak mizhdystyplinarnoho poniattia [The essence of professional mobility as an interdisciplinary concept]. Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Serii: Psihologichni nauky [Scientific Bulletin of Kherson State University. Psychological Sciences], vol. 2 (3), pp. 159-164. [in Ukrainian].*
8. Sadokhin, A. L. (2008). *Mezhkulturnaia kompetentsiia i kompetentnost v sovremennoi kommunykatsii (Opyt sistemnoho analize) [Intercultural competency and competence in modern communication (Experience of system analysis)]. Obshchestvennye nauki i sovremennost [Social Sciences and Modern World], vol. 3, pp. 156-166. [in Russian].*
9. Selevko, H. (2004). *Kompetentnosti i ikh klassifikatsiia [Competences and their classification]. Narodnoe obrazovanie [People's education], vol. 4, pp. 138-143. [in Russian].*
10. Melnychuk, O.S. (ed.) (1974). *Slovyk inshomovnykh sliv [Dictionary of foreign words]. Kyiv, Holov. red. UREAN URSR, 775 p.*
11. Ternopil'ska, V. I., Chizhova N. V. (2016). *Mobilnist osobystosti yak predmet naukovoho doslidzhennia [Mobility of the personality as a subject of scientific research]. Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi [Theoretical and methodological problems of education of children and students], vol. 20 (2), pp. 234-243. [in Ukrainian].*

12. Khodan, O. L. (2013). *Kompetentnisnyi pidkhdid do pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv u VNZ [Competency approach to the training of future specialists in higher educational institutions]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu : Seriya: Pedagogika. Sotsialna robota [Scientific Bulletin of Uzhgorod University. Pedagogy. Social work]. Uzhhorod: Hoverla, vol. 29, pp. 232-235. [in Ukrainian].*

Лидия Айзикова. Подготовка студентов к профессиональной коммуникативной мобильности в мультикультурной среде

Статья посвящена анализу структуры понятия профессиональной коммуникативной мобильности и элементов готовности студента-будущего специалиста к ее реализации. Автор последовательно рассматривает ключевые понятия исследуемой проблемы, определяя взаимосвязь между ними. Выявлено, что в педагогическом и социологическом контексте мобильность рассматривается как интегративное качество, которое формируется и развивается в ходе практической, учебной, социальной, социокультурной деятельности человека и дает ему возможность реализовать свои задатки, способности, склонности. Профессиональная мобильность представляет собой сложное личностное образование, которое обеспечивает способность адекватно выполнять свои служебные обязанности, реализовывать ключевые и профессиональные компетенции, приобретенные в процессе образования. Профессиональная мобильность базируется на сформированных ключевых компетентностях, которые включают умение осуществлять коммуникацию как в широком, так и узком понимании этого понятия. Межкультурная коммуникативная компетентность определяется как способность преодолеть трудности, которые могут возникнуть в процессе взаимодействия и готовность приобретать знания о другой культуре.

Ключевые слова: мобильность, профессиональная мобильность, коммуникативная мобильность, ключевые компетентности, межкультурная коммуникативная компетентность, мультикультурная среда.

Lidiia Aizikova. Preparing students to professional communicative mobility in the multicultural environment

The article deals with the analysis of the concept of professional communicative mobility and the elements of students' preparedness of for its implementation. The author consistently examines the key concepts of the problem under investigation, identifying the relationship between them. It is revealed that in the pedagogical and sociological context, mobility is considered as an integrative quality, which is formed and evolves during practical, educational, social, socio-cultural activity of a person and gives an opportunity to realize their goals, abilities, inclinations. Professional mobility is a complex personal entity that ensures the ability to adequately perform their duties, to realize key and professional competences acquired in the educational process, to work productively and efficiently, to respond effectively to changing professional circumstances and to solve non-standard professional tasks, to accept responsibility for the results of their work, to be engaged in the life-long personal and professional development. The competent nature of professional mobility is reflected in the interpretation of professional mobility as the ability to quickly adapt in various areas of professional activity, based on the desire for self-realization, self-improvement and acquired key competencies including the ability to communicate in both broad and narrow sense. Intercultural communicative competence is defined as the ability to overcome difficulties and misunderstandings that may arise in the process of interaction, to realize mistakes in interaction, the desire and readiness to acquire knowledge about another cultural reality, and the ability to use this knowledge to master a foreign language, to establish and maintain the connection between native and foreign culture, critically evaluate cultures, understanding others, demonstrating openness to other people, willingness to accept others' thoughts and judgments, overcome the ethnocentric set-ups and a biased attitude towards the representatives of other cultures. As a subject of further researches, the authors suggests the development of methods for the professional communicative mobility formation in the process of teaching university courses, in particular, a foreign language course which has an extraordinary potential for the development of intercultural communicative competence.

Key words: mobility, professional mobility, communicative mobility, key competencies, intercultural communicative competence, multicultural environment.